

Szerbia államiségának kezdetei

A déli szlávok

A szláv törzsek az Elba-folyótól a Donyecig, az Okáig és a Felső-Volgáig, valamint a Balti-tengertől a Közép- és Al-Dunáig, valamint a Fekete-tengerig terjedő nagy területen éltek. Később három csoportot alkottak: a keleti, a nyugati és a déli szlávokat.

A 6. században *veneti* néven emlegetik azokat a szláv törzseket, amelyek nyugat felé az Elba-folyóig nyomultak előre és ott összekeveredtek a lug törzsekkel. Ezekből lettek a lengyelek, az Elba menti szlávok és a balti szlávok. Mindezek alkotják a szlávok nyugati ágát.

A 6. században a Közép- és Al-Duna mentén, valamint a Kárpátok lejtőin élő törzseket *szklavini* néven különböztették meg a többi szláv törzsektől. Ezek egy része a szlávok nyugati csoportjába tartozott (csehek és szlovákok), másik részéből a déli szlávok alakultak ki.

Az *anti* néven ismert szlávok alkották a keleti szlávok magvát.

A déli szlávok legnagyobb részben a Balkán-félszigeten telepedtek le. Ide tartoznak a bolgárok, macedónok, szerbek, montenegróiak, bosnyákok, horvátok, szlovénok. Nyelvük a legrégebbi időtől ismert szláv nyelv (ószláv), amely megmaradt Cirill és Metód Biblia-fordításában, valamint az egész középkorban az ortodox egyház használatában és az írásokban.

Már a fenti mondatból is kitűnik, hogy a déli szlávok nagy többségben görögkeleti vallásúak, kisebb részben (horvátok, szlovénok, részben montenegróiak) római katolikusok, amíg a bosnyákok, más néven muzulmánok, iszlám vallásúak.

A Kelet-Római Birodalom és a szlávok

A 3. század végétől a Római Birodalom keleti területei egyre inkább elkülönültek a nyugatiaktól, nemcsak gazdasági, hanem politikai szempontból is. Ezeket a területeket a sokszázados történeti fejlődés során a gazdasági élet magasabb színvonala jellemezte, és így a birodalom gazdasági és politikai központja folyamatosan keletre helyeződött át. I. Konstantin idején (330-ban) a birodalom székhelyét áthelyezték Bizánc városába, amely ettől az időtől a Konstantinápoly nevet viselte. A nyugati birodalomtól a Kelet-Római Birodalom véglegesen 395-ben vált el, és a következő területek tartoztak hozzá: a Balkán-félsziget, Kis-Ázsia, az Égei-tenger szigetei, Szíria, Palesztina, Egyiptom, Cyrenaica és néhány város a Fekete-tenger partvidékén. Ezen a területen görögök, trá-

kok, illírek, szírek, örmények, koptok s mások éltek. A Kelet-Római (vagy más néven Bizánci) Birodalom történetében fontos tényezők lettek a szlávok.

A déli szlávok letelepedése nem egyszerre történt meg, hanem több hullámban ment végbe a 6. és 7. század folyamán. A régészeti ásatások alapján mondhatjuk, hogy a 6. század elején különböző szláv népcsoportok telepedtek le a Déli-Kárpátok és az Al-Duna között fekvő területen a Vaskaputól a Duna torkolatáig. Ezek a törzsek nagyrészt a mai déli szláv nemzetek elődeinek tekinthetők. A szlávok és a rokonságukban álló antok első betörése bizánci területre Jusztinosz császár idején (518–527) történt, de a nagy pusztításokat Jusztinianusz császár (527–565) uralkodása alatt végezték, amikor a Kelet-Római Birodalom több tartománya szenvedett tőlük. 547-ben Illyricum (Ilirija) tartományt is végigpusztították. Ekkor még nem maradtak tartósan ezen a vidéken, hanem a tél bekövetkeztével visszatértek *Szklaviníába*, ahogy nevezték a közösségüket.

Az avarok megjelenése a Kárpát-medencében a 6. század második felében nemsokára ellenségeskedést eredményezett a bizánciakkal szemben, amely Sirmium (Srijemska Mitrovica) szerémi város miatt robbant ki. E küzdelem 626-ig tartott, amikor az avarok Konstantinápoly alatt súlyos vereséget szenvedtek. A bizánci-avar harcokban az avarok alattvalóikként részt vettek az ottani szlávok is, akik vélhetően az avarokkal együtt, az elmenekült görög és latin lakosság helyén telepedtek le ezeken a területeken.

Ugyanis 578-ban közel százezer szláv átkelt a Dunán és előzönlötte Trákiát és Helászt, majd néhány évvel később Macedóniát és Thesszaliát is. Bizánc az avarokhoz fordult segítségért, de az avar kagán nem segített a birodalomnak, habár maga is a szlávok ellen fordult. A szlávok végül is betörték a birodalom területére, és a megjelenésüket támogatta az ottani nép is. A 7. században a szlávok majdnem az egész Balkán-félsziget területére behatoltak. Trákiában, Macedóniában, Dalmáciában és Isztriában, valamint a Peloponnészosz-félsziget déli részén is letelepedtek. Nyugaton a déli szláv törzsek az Alpok völgyeibe, északon a mai Ausztria területén telepedtek le, a nyugati szlávok szomszédságában.

A Balkánra telepedő szláv törzseknél az első államalakulatok a 7. század elején jöttek létre, habár megmaradtak a régi nemzetségi-törzsi kötelékek is. A 7. században Szklavinia néven jelentős területeket magában foglaló szláv fejedelemség jött létre Nyugat-Macedóniában, és a függetlenségét Bizánccal szemben meg tudta őrizni egészen a 9. századig. A bizánciak a szlávok lakta földeket ezzel a közös névvel illették, de valószínűleg több elkülönített szláv törzsi szövetség ekkorára már kialakult, azonban azokat Bizánc nem különböztette meg egymástól. A mai Szlavónia elnevezésben megmaradt a Szklaviníára való utalás. Az első déli szláv államok létrejöttében jelentős szerepet játszott a szláv törzsek közötti szövetség, amely a *hét szláv törzs szövetsége* név alatt ismeretes.

A korai feudális államok között a déli szlávok körében a bolgár államnak volt a legnagyobb jelentősége, majd a középkorban Szerbia lett a régió legjelentősebb állama.

A Balkán

Ma szinte naponta használják a köznyelvben a „Balkán”, „balkáni”, „balkanizáció” szavakat, méghozzá rendszerint pejoratív értelemben. Az eredeti földrajzi fogalom ma már egyre inkább politikai, kulturális, vagy társadalmi megjelölésként került be a köznyelvbe.

A Balkán-hegység az a keletről nyugatra, a Dunával párhuzamosan futó hegylánc, amely kettészeli Bulgáriát. Eredetileg az antik *Haemus* fogalmat használták (ógörögül *Aemus*, latinul *Haemus*).¹ A Balkán elnevezés legkorábbi említése a 15. századi itáliai humanista író és diplomata, Filippo Buonaccorsi Callimaco (Philippus Callimachus, 1437–1496) VIII. Ince pápának írt memorandumából származik.² 1553-ban a leendő német-római császár, Habsburg I. Ferdinánd diplomáciai küldöttséggel bízta meg a neves horvát latinista költőt, történészt, utazót és archeológust, Verancsics Antalt (Antun Vrančić), aki 1549 óta volt Pécs püspöke.³ Verancsics elsőként említette meg *Haemus* bulgáriai szláv nevét: *Ztara Planina* (azaz *Stara Planina*, Öreghegy), amely 6000 láb magas (Plinius, IV. könyv). A 18. század során a *Haemust* és a *Balkánt* mindinkább egymás mellett használták. A „Balkán-félsziget” (*Balkanhalbeiland*) kifejezést egy német földrajztudós, August Zeune vezette be 1808-as *Goea* című munkájában. „*Ezt a Balkán-félszigetet északon a hosszú Balkán-hegylánc, a korábbi Albanus, Scardus és Haemus választja el Európa többi részétől, amely aztán északkeleten, a kis Isztria-félszigeten csatlakozik az Alpokhoz, míg keleten két ágra bomolva belesüllyed a Fekete-tengerbe*” – írta Zeuge.⁴ Ez a téveszme a Balkán-hegységről, mint a félsziget határáról – valamint a Pireneusi-(Ibériai-) és Appennini-félsziget analógiája – ösztönözte Zeunét a Balkán-félsziget elnevezés megalkotására.⁵ A hegység 555 kilométer hosszan fut nyugatról keletre (a Timok-völgytől a Fekete-tengerig), szélessége pedig 20 és 60 kilométer között váltakozik. A *Balkán* név elterjedése ellenére kevesen voltak tisztában a pontos jelentéssel. A *balkan* szó kapcsolódott a hegyhez: a legtöbb oszmán és török szótár szerint ez hegyet vagy hegyláncot jelent, néha szűkebb értelemben, erdős hegyet, néha hágót, amely sűrű erdővel és sziklakkal borított hegyen halad át; a *balkanlik* egyaránt jelentett sűrű erdővel borított hegyet vagy durva, szagatos terepet.⁶ Halil Inalcik szerint az oszmánok a *balkant* először általános „hegység” jelentésében használták Ruméliában, hozzátéve egy másik nevet vagy jelzőt, amely megadta a pontos földrajzi helyet. Például *Emine-Balkán* volt a hegylánc legkeletebbi, a Fekete-tenger felé ereszkedő lejtőinek neve; *Kodja-Balkán* („a nagy hegység”) volt a hegylánc központi része; *Küçük-Balkán* („a kis hegység”) volt a Sumlától (a bulgáriai Šumen) északra futó kiszögélés; *Ungurus Balkan* („a magyar hegység”) a Kárpátoknak a neve, és így tovább.⁷

Széles körben elfogadottá vált, hogy a *balkan* szó és név az oszmánokkal együtt érkezett meg a félszigetre. Az iráni-török etimológiája szerint a szó a sár vagy iszap (*balk*) kifejezésből származik, hozzátéve a török *-an* kicsinyítő képzőt. Az elnevezést a 19. század közepén kezdték alkalmazni az egész félszigetre. Az 1878-as berlini kongresszusig a térség megjelölésére leggyakrabban használt elnevezések az *Európai Törökor-*

¹ MARIA TODOROVA: *Angliiski pitepisi za Balkanite, XVI-pîrvata chervîrt na XIX v.*, Nauka i izkustvo, Szófia 1987.

² *Philippi Callimachi Experientis ad Innocentium octavum Pontificem maximum... de bello Turcis inferendo oratio*, Frankfurt, 1601. Idézi Michail Jonov: *Evropa ot novo otkriva bilgarite*. Szófia. Narodna Prosveta, 1980, 43. p.

³ Lásd HEKA LÁSZLÓ: *Hrvatsko-Mađarski povijesni kalendar*. Budapest, Croatica, 2001. 120. p.

⁴ AUGUST ZEUNE: *Goea: Versuch einer wissenschaften Erdbeschreibung*. Berlin, 1808, 11. p.

⁵ FRANCIS W. CARTER: *Introduction to the Balkan Scene. An Historical Geography of the Balkans*, London, Academic, 1977, 7. p.

⁶ JAMES W. REDHOUSE: *A New Turkish and English Lexicon*. Bejrút, Liban, 1974; *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*. Isztambul, Redhouse yayinevi, 1968.

⁷ MARIA TODOROVA: i. m. 27. HALIL INALCIK: „Balkan”. In: *The Encyclopedia of Islam*, I. kötet. Leiden, E. J. Brill, 1960, 998–1000. p.

szág, *Török Európa*, vagy *Európai Oszmán Birodalom* voltak. A 19. század második felében a *Balkán-félsziget* vagy egyszerűen a *Balkán* megerősítette pozícióit az *Európai Törökországgal* szemben. A századfordulóra a Balkán mind nagyobb mértékben politikai jelentőséget kapott. A földrajztudósok általában elfogadják azt a szabályt, hogy a tengerek jól meghatározzák a keleti, déli és nyugati határt, és vitáik az északi és északnyugati határra összpontosulnak. A Balkáni - félsziget nyugati határait a Fekete-, a Márvány-, az Égei-, a Földközi-, a Jón- és az Adriai-tenger partjai mentén lehet meghúzni. Az északi határról a leggyakrabban úgy vélik, hogy a Trieszti-öbölbe ömlő Idria-folyó torkolatánál kezdődik, majd a Júliai-Alpok délkeleti lejtőit követi, ezt követően egybeesik a Szávával és a Dunával.⁸ Ez alapján Maria Todorova a Balkán alatt Albániát, Bulgáriát, Görögországot, Romániát és a volt Jugoszlávia legnagyobb részét érti. Szlovéniát nem vette ide, de Horvátországot igen. Mint írja: „mivel a horvátok lakta területek egy része meglehetősen sokáig oszmán uralom alatt állt. Az olyan vazallus területek, mint Dubrovnik, bár csak névlegesen voltak az oszmánok kezén, olyan fontos hatást gyakoroltak a Balkán-félszigetre, hogy történelmüket nem lehet attól elkülöníteni.”⁹

A Balkán fogalom tehát elsősorban az Oszmán Birodalomból kivált kis független államokra terjedt ki, méghozzá Szerbia, Montenegró, Románia, Görögország, valamint Bulgária területére vonatkozott.

A szerbek honfoglalása

A szerbek honfoglalásáról több elmélet létezik. Bíborbanszületett Konstantin császár *De administrando imperio* műve alapján eléggé elfogadott, hogy a letelepedés 602 után történt. A bizánci császár szerint a szerbek is – a horvátokhoz hasonlóan – Hérakleiosz császár idején érkeztek a Bizánci Birodalom területére. „A szerbek a keresztetlen szerbektől származnak, akiket fehéreknek is neveznek, s akik Turkián túl azon a helyen laknak, melyet ők Boikinak neveznek, s ahol szomszédos velük Frankország, úgyszintén a fehérnek is nevezett keresztetlen Nagy Horvátország is” – írta a császár.¹⁰ A szerbek Dnyeper és Prut tövében, a későbbi Vörös-Oroszországban laktak, és 636-ban vándoroltak be mai hazájukba, amiről Bíborbanszületett Konstantin a következőket írja: „A szerbek kenéze meghalván, hogy az uralom két fiára maradt, ezek egyike a nép felével Herakleiuszhoz menekült, ki őket befogadván, Thessalonika környékén letelepíté, mely vidék akkor Szerbia nevet kapott. Rövid idő múlva honukba vissza akartak térni és a császár elbocsátotta őket, azonban midőn a Dunán már átkeltek, megbánták tettöket és a belgrádi praetor által Herakleiusztól más otthont kértek. A császár az avarok által elpusztított mai Szerbiát, Pagániát (Neretvát, a tenger mellékeén Neretva és Cetina között), Zahumljét (Ragúzától északnyugatra egészen a Neretva, Narenta patakig és innen a Drina forrásáig), Travuniát, Konavljét (Konavle, Ragúza alatt a Cattarói-öböl) és

⁸ PETR LAZAROV – ZHIVKO ZHELEV: *Geografiya za 7.klas...* Szófia, Anubis, 1994, 68-69. P.; *The New Encyclopaedia Britannica*, 1994; *Encyclopaedia Americana-International Edition*, 1993.

⁹ MARIA TODOROVA: i. m. 32. P.

¹⁰ BIBORBANSZÜLETETT KONSTANTIN (Constantinus Porphyrogenetus): *De administrando imperio* (A birodalom kormányzása). Nagy Horvátország azonos Fehér Horvátországgal, amely Kis Lengyelország területén létezett még a 10. században is.

Diokléát (Dioclea, Duclea, később Zeta, az Adriai-tenger, a Skutari-tó és a Drinca folyó között) jelölte (sic!) ki nekik.”¹¹

A szerbek először Thesszaloniki környékén telepedtek le, amit egy Szervia nevű helység is bizonyít. Szerb történészek szerint a szerbek 626 után költöztek be a mai Szerbia területére. Ebben a tényben is párhuzamot láthatunk a horvátok honfoglalásával, éppúgy, mint abban is, hogy a szerbek az itt lakó szláv törzsekkel összeolvadva, azokra is ráruházták a népvüket. Hasonlóságot abban is tapasztalhatunk, hogy a beköltöző szerbek elől az addigi lakosok (a vláchok, azaz oláhok) egy része elmenekült, másik része pedig szerbbé vált, kivéve az illír származású albánokat, akik a déli részen fekvő hegyekben éltek.¹²

A horvátoktól eltérő viszont a szerbek megkeresztelkedése, amely bizánci közvetítéssel történt meg a 9. század folyamán, amíg a horvátok korábban, a frankok révén váltak kereszténnyé. A szerbek a keleti, a horvátok pedig a nyugati keresztény kultúra és civilizáció részesei lettek.

A szerbek honfoglalása a Golija- és Durmitor-hegyek közötti területen, az Ibar, Drina, Lim és Tara folyók között történt meg. A Kis-Lengyelországtól az Elba folyóig, Csehországtól Görögorszáig elterjedt nemzet nevét illetően a tudomány nem tudott választ adni, mi volt az eredeti elnevezés, és hogy az honnan származik. A népvévet Konstantin császár a latin *servus* szóból származtatja, amely szolgát jelent, de a szerb historiográfia ezt a feltételezést nem fogadta el. A *sorabi* név először egy 822-beli frank királyságbeli Annalében fordul elő. Gyakran hivatkoznak még Šafarikra, aki a szerb (Srb) elnevezést a szarmaták nevéből származtatta, illetve a szanszkrit *ser* gyökértől, melynek jelentése szövetséges, rokon. Sőt még az orosz *pa-serb*, illetve a lengyel *pa-sierb* (legény) szavakat is szóba hozzák, a neves szerb tudós – a zágrábi Délszláv Tudományos Akadémia első főtitkára – Djuro Daničić, a *sar* gyökérből, *sarbh* (védelmező, harcos) szóból származtatta a nemzet elnevezését.

A szerb állam keletkezése

A honfoglalók a síkságon telepedtek le, amíg az őslakosság (trákok, illírek) maradt a hegyvidéken. Ezeket a szerbek oláhoknak nevezték el. Noha idővel azok is beolvadtak a szerbségbe, a hegyvidéki állattenyésztéssel foglalkozó lakosságot még évszázadokig oláhoknak nevezték nemcsak a szerbek, hanem a többi déli szlávok (így horvátok) is. A magas hegyek képezte természeti akadályok gátolták a törzsek közti kapcsolatokat; részben ezért a többi nemzethez képest a szerb államalapítási kísérletek később jelentek. A gyakori bolgár-bizánci háborúk nagymértékben befolyásolták a helyzetüket, mindkét fél magához igyekezett csatolni a szerbek lakta területeket. Az önálló állam létrehozására a 9. században kezdtek kísérleteket tenni, amikor egyes források szerint 830-ban létre is jött Vlastimir vezetése alatt egy rövid élettartamú államalakulat. Már előtte ismertek Vojislav, Radoslav és Prosegoj törzsfőnökök. Utánuk került a szerbek élére (838-ig) Vlastimir. Uralkodása alatt a bolgárok három évig hadakoztak a szerbekkel. Eredménytelenül. Halála után három fia: Mutimir, Strojimir és Gojnik – az országon

¹¹ FRANJO RAČKI: *Nacrt jugoslavenskih povjestij do IX. stoletja*, Zágráb, IV. 235–280. p.; MARGALITS EDE: *Horvát történelmi repertórium*. Budapest, 1900, 49–50. P.

¹² HEKA LÁSZLÓ: *A délszláv államok alkotmánytörténete*. Goldpress, Szeged, 2002., 51. p.

megosztotva –, egyidejűleg uralkodtak, és 863-ban visszaverték Mihály Boris bolgár fejedelem betörő seregét.

Cirill és Method 867-ben megtérítették a szerbeket. A következő fejedelem Pribislav (891–892) nem osztotta még a trónt és országot fivéreivel, amiért Bran és Stefan felláztak ellene és harcban megölték. Gojnik fia, Petar (892–917), Brant és Stefanf elűzte és a trónt elfoglalta. Petar erős kézzel kormányzott és országának határait az Adriai-tengerig terjesztette ki. Bran fia, Pavle (Pál, 917–923), bolgár segítséggel lépett a trónra és elismerte a bolgár fennhatóságot. Segítségével a bolgárok (920) legyőzték a görögöket, de Pavle ekkor már tőlük elpártolt, mire Pribislav fia, a trónkövetelő Zaharije (Zakaria, 924–33) harcba szállt ellene, a harctéren győzött és elfoglalta a szerb trónt. Utóda Časlav (Császláv, 933–962) az első fejedelem, aki a kis szerb államocskákat egyesítette és az összes szerbek felett uralkodott. Boszniát is a kezében tartotta, és éppen ott, a magyarok ellen vívott csatában 950-ben meghalt. Halála után azonban a szerb lakta földek szétestek több kisebb területekre. A század második felében Bosznia már Horvátország és Dalmácia királyának uralma alatt állt, Mihael zahumljei zsupán elfordult a szerb zsupántól és Tomislav horvát királyhoz húzott, majd 971-ben teljesen elszakadt, miután a 970-es években Sámuel bolgár állama magába foglalta a szerb zsupán földjét is. A bolgár állam végleges összeomlása (1018) után a szerbek Bizánc uralma alá kerültek. Államiságuk tartós kiépülése csak a következő századokban valósult meg, két egymással konkuráló központból, Zetából és Raskából kiindulva. A szerb és a montenegrói történészek eltérnek abban a tekintetben, hogy eleinte két szerb államalakulat – Duclea (Duklja, később Zeta) és Raška (Rascia, Raša) – jött-e létre a szerb lakta déli, és északi területeken, ahogyan ezt állítja a szerb történettudomány, vagy Duclea (Dioclea) a montenegróiak állama. Mert maguk a montenegróiak is megosztottak abban a kérdésben, hogy szerb vagy montenegrói nemzetiségűek-e, hiszen egyesek Montenegrót csakis szülőföldjüknek tekintik, amely azonban „szerb föld”. Mások szerint azonban nem csak, hogy létezik Montenegró mint állam, hanem létezik a montenegrói nemzet is.

Az említett két ország közül Raška (Rascia) számít a szerb állam magvának, de a 11. században háttérbe szorult és jelentéktelen térség lett. A Boszna, Drina, Kolubara és Raša folyók közötti térséget ez utóbbi folyóról Rašanak, vagy Rascianak nevezték el, a magyar okiratok pedig a lakosait rácoknak.¹³ Viszont vezérszerepre jutott Dioclea a hegyaljával, amely kiterjedt Zeta és Morača folyók között, súlypontja pedig a scutari tó körül volt, délen Durazzó határig, valamint közép-Drináig, ahol Bulgáriával volt határos, a tengerparton pedig Cattarótól (Kotor) Barig. Ez időben Travunia és Hum gyakran egyesülve voltak, a 10. század végén Dragomir zsupán alatt ez a térség Narentától (Neretva) a catarói öböl mentén, valamint az ország belsejében felső Drináig terjedt. A diocleai fejedelemség már ősrégi időben kitűnt államalkotó erejével és nagyobb gazdaságával, elsősorban tengeri kereskedelmének köszönhetően. Lakossága éppúgy, mint a Humé szerb, horvát és bolgár nép keveréke volt. Magvát azoknak a szlávoknak a maradványai alkották, akik itt éltek még a szerbek és a horvátok honfoglalása előtt is. Első jelentősebb uralkodója Jovan Vladimir (999–1016) volt, aki a bolgárokkal szövetséget kötött, és feleségül vette Sámuel bolgár fejedelem leányát, Kosavát. Halála után II. Baszileusz bizánci császár 1018-ban elfoglalta Bulgáriát és a szerbek lakta földeket. A

¹³ FRANJO RAČKI: *Nacrt jugoslavenskih povjestij do IX-stoletja*. Arkiv, Zágráb, IV. 235–280. p. Lásd MARGALITS EDE: *Horvát történelmi repertórium*. MTA, Budapest, 1900., 50. p.

bizánciak gyengülését kihasználták a diocleaiak arra, hogy 1037-ben, több sikertelen lázadás után Ducleában, Zahumljében és Travuniában megszabaduljanak a járom alól. Duclea élén Stefan Vojislav (Vojisláv István, 1040 körül – 1055 előtt) Vladimir unokaöccse állt, és ő szabadította fel hazáját. Hum, Raška és Travunia is elismerte az uralmát. Országának szíve Ducleában volt, a központja pedig Bojana és a Scutari tó közötti területen. A bizánciak többszörös hadjárata után mégis kénytelen volt elismerni Bizánc fennhatóságát. A fia Mihailo (Mihajlo, Mihály, 1052 körül – 1081) még 1055 előtt a helyébe lépett és megújította a vazallusi szerződést Bizánccal. Konstantinos Monomachos görög császár unokahúgát vette feleségül, és ezért országa görög részről biztonságban volt, így zavartalanul elfoglalhatta Raškát (1072). Mihailo a Bizánctól való függetlenség kiharcolása érdekében VII. Gergely pápától kérte a királyi jelvényeket, és a pápa őt „a szlávok királyának, ducleai uralkodónak” szőlította.¹⁴ A pápától – valószínűleg – nem kapta meg a koronát, hanem csak a függetlenség zászlaját és uralkodói palástot, de ettől (1077-től) kezdve királynak nevezte magát. VII. Gergely 1078. január 9-én kelt bullájában már *Slavorum rexnek* nevezte őt. Mihály 1080-ban székhelyén, Skutariban meghalt, s ott szent Szergius templomában temették el. Utóda fia, Konstantin Bodin lett (1061 körül – 1101), aki az apjához hasonlóan a Zeta és déli Dalmácia királya címet használta.¹⁵ I. Bodin (1081–1101) uralkodása alatt megkérte III. Kelemen ellenpápát, hogy Bizánctól függetlenítse Duclea egyházát. 1089-ben létrejött a ducleai érsekség, valamint az alá tartozó püspökségek Ducleában, Barban, Kotorban, Ulcinjban, Svačban, Skadarban, Drivastban, Piloton, valamint Raškában, Travuniában és Boszniában.

Halála után az országának hanyatlása kezdődött Dobroslav (1101–1102), Kočopár (1102), II. Vladimir (1102–1113), Đorđe (György, 1113–1116), Grubeša (1116–23), majd ismét György (1124–1127) uralkodása alatt. Grubeša öccse, Dragan vagy Gradinja (1127–38) megfosztotta őt trónjától, és György görög fogságban halt meg. Dragan görög befolyás alatt állott, éppúgy, mint az őt követő fia, Radoslav (1138–58), aki már nem mint király, hanem mint a Primorje és Cattaro zsupánja uralkodott. Radoslavot a seniorátus elve szerint nem illette a trón, és ez zavarokat idézett elő, melyeket felhasználva Raška megszabadult Duclea fennhatóságától.

Rascia első név szerint ismert nagy zsupánja Vukan volt, aki előbb Konstantin Bodin ducleai király szövetségeseként harcolt Bizánc ellen, majd miután a ducleai uralkodó megegyezett a bizánciakkal, Vukan egyedül folytatta a harcot. 1091-ben délkeletre kiterjesztette a hatalmát a mai Kosovo egyik részére, Lipljan régi császári városra és Zvečanra. A bizánciak megakadályozták a további terjeszkedését. Konstantin Bodin király halála után növekedett a térség jelentősége, noha Vukan után Raška ismét Bizánc alá került. Az 1127–1129 közötti időszakban a magyar-bizánci harcokat kihasználva a raškaiak rövid ideig függetlenek voltak, majd Bizánc ismét elfoglalta a rácok földjét. A magyar-bizánci harcokban a szerbek a magyarok oldalán harcoltak, és ezért 1130-ban a két nemzet közötti szövetséget házassági kötelékekkel is megerősítették. Uroš Beli zsupán leánya, Jelena (Ilona) a későbbi magyar király II. Béla felesége lett, azaz a magyar királyné, így a raškai uralkodóháznak is rajta keresztül befolyása volt a magyar udvaron. Uroš Beli gyerekei közül Belos és ifjabb Uroš Magyarországra mentek, ahol Belos unokaöccsének, II. Gézának kiskorúsága alatt nádor, és horvát bán lett, és – rövid ideig

¹⁴ *Nova istorija srpskog naroda*, Szerk. Dušan T. Bataković, Naš dom / L' Age d' Homme, Belg-rád/Lausanne, 2000. 11. p.

– Raška nagy zsupánja (1160–1162). Rajtuk kívül Uroš Beli fia volt még Desa, aki Duclea, Travunia és Hum fejedelme volt (az 1151. évi okiratok szerint).

A szerb uralkodóház – a Nemanjićok

1150 őszén I. (Komnénosz) Mánuel bizánci császár a Tara folyó közelében legyőzte az egyesült szerb-magyar sereget, mire a szerbek meghódoltak Bizáncnak. A hódoltság idején Uroš Beli fiai váltották egymást Raška élén. 1163-ban Desa kénytelen volt hűségeskü tenni Mánuel bizánci császárnak. Desa valószínűleg Ducleában született, magyarokkal szövetkezve állandóan nyugtalanította a bizánci határokat, ezért Mánuel 1163-ban nagy sereggel indult ellene, s Nišnél fogságba ejtette, majd Konstantinápolyba vitte, de megkegyelmezett neki. Egyesek szerint Desa fiai közül az egyik Zavida volt, és egyben Stefan (István) Nemanja testvére,¹⁶ mások viszont azt állítják, hogy Nemanja – a szerb uralkodóház létrehozója – éppen az 1112-ben Ducleában letelepedett Zavida nevű nemes fia volt. A szerb történészek szerint Nemanja, Zavida legifjabb fia, aki 1113-ban született Ribnicában (ma Podgorica), és eredetileg a római katolikus egyházban keresztelték meg. Zavida később visszatért Raškába és ismét – most a keleti, pravoszláv egyház szertartása szerint – megkeresztelte Stefan Nemanját. Nemanja feleségül vette Borić boszniai bán lányát, Annát, és hozományul kapta az Ibar és Raša folyók alsó részén elterülő Toplicai vidéket. Nemanja Raška keleti térségben uralkodott, majd valószínűleg I. Mánuel császártól Nišben kapta meg Dubočica zsupát mint örökletes birtokot, és egyben az uralkodót illető *nagyzsupáni* címet is. Ezzel politikai függetlenséget nyert a testvéreivel szemben, és ezt a Kuršumlja melletti szent Miklós kolostor fölépítésével igyekezett bizonyítani. A fivérek – a szokások alapján – rendszerint birtokolták az ország egyes területeit, noha elismerték a nagy zsupán fennhatóságát. Stefan Nemanja (1166–1196) önállósodása nem tetszett a testvéreinek, akik elfogták és egy barlangba zárták. Nemanja innen kiszabadult, legyőzte és elűldözte a testvéreit, magát pedig 1166-ban kinevezte nagy zsupánnak. A bizánci császár menedéket és támogatást nyújtott az elűldözött fivéreknek, akik 1168-ban döntő csatát vívtak a Zvečan melletti Pantinnál, és abban Nemanja nyert. Raška nagyzsupánja ezt követően igyekezett megszabadulni Bizánctól, de erre egyedül nem volt képes. Mánuel Komnénosz halálát követően (1180) a nagyzsupán hadjáratokat kezdett és kiterjesztette hatalmát a szomszéd területekre keleten és délkeleten. A 12. század végén megjegyezte, hogy uralma alá tartoznak „a tengeri földek közül” Zeta (Duclea új neve)¹⁷ és a tenger melléki városok (Cattaro, Bar, Ulcinj, Scadrona), „az albán földek közül” Pilot (a Drim folyó alsó szakánál), „a görög földek közül” Koszovó, Metohia, Zagrlata (Dél-Morava folyó környékén), Dubačica, a Vranje

¹⁶ Lásd MARGALITS EDE: *Horvát történelmi repertórium* I. köt., 578. p.

¹⁷ 1189-től közel másfél századig Zeta a Nemanjićok birtoka maradt. Ez idő alatt különös státust élvezett, hiszen a trónörökös vagy a királyi család valamelyik tagja uralkodott. Dušan császár 1355-ben bekövetkezett halála után a központi hatalom meggyengült és ezt a zetaiak kihasználták arra, hogy 1361-ben ismét önállósodjanak. III. Balša halálával (1421) megszűnt a Balšićok uralma Zetában, az országot örökségbe kapta Stefan Lazarević szerb despota, de uralkodása inkább formális volt. 1421–1459 között Szerbia uralkodójának a fennhatóságát ismerte el, majd a század nyolcvanas éveiben, most már Crna Gora (Montenegró) néven Törökország vazallusa lett. Az ország nagyobb része 1499-ben a Török Császárságé lett, a tengerparti részt pedig Velence foglalta el.

körüli térség, valamint a Nyugat- és Nagy-Morava közötti terület.¹⁸ Végül is Stefan Nemanja békét kötött a bizánci császárral, de most már nem vazallusként, hanem független ország uralkodójaként, annak ellenére, hogy megtartotta a nagyzsupáni címet. A Bizánccal való barátság jegyében Stefan Nemanja a középső fiát Stefan Nemanjićot összeházasította Evdokia bizánci hercegnővel, a későbbi király, III. Aleksziosz leányával. Talán ez a házasság idézte elő, hogy Stefan Nemanjić lett az uralkodó jelölt Raškában. 1195-ben Aleksziosz lett a bizánci uralkodó, Stefan Nemanjićot pedig kinevezte a magas rangot jelentő *sevastokrator* méltóságba. 1196-ban, 30 évnyi uralkodás után, Stefan Nemanja nemzetgyűlést hívott össze, amelyen bejelentette, hogy lemond a tisztségéről, és kolostorba vonul szerzetesnek. Azonban az uralkodói minőségben nem az elsőszülött fia, Vukan, hanem a másodszülött Stefan Nemanjić (1196-1228) követte. Vukannak Zetát, a legfiatalabb Rastkonak pedig Zahumljet (Hum) tűzte ki az uralkodó, Rastko szerzetesként kolostorba vonult, az uralkodást Vukanra bízta. Rastko (a Sava nevű szerzetesi nevet vette föl) Konstantinápolyból érkezett engedély alapján a görögországi Hilandar kolostort felújította és kibővítette az édesapja (aki a Simeon szerzetesi nevet választott magának) segítségével. Stefan Nemanja vagyis Simeon szerzetes Hilandar kolostorban halt meg 1199-ben. A Nemanjićok dinasztiája, melyet Nemanja alapított, Szerbia történetének aranykorát (1165–1367) jelképezte. Nemanja ugyanis a szerb lakta vidékek egyesítését tűzte ki célul, amit ő és utódai meg is valósítottak.

Vukán fájlalta, hogy régi szokás szerint nem kapta az ország felét és segítségért fordult a pápához és Imre magyar királyhoz, megígérve, hogy áttér a katolikus hitre és Magyarország fennhatóságát elismeri. Kérésére Imre magyar király 1202-ben megtámadta Szerbiát, megfosztotta Stefan a tróntól, és száműzetésbe küldte, majd Vukan követte őt az uralkodói méltóságban.¹⁹ Az említett állapot rövid ideig tartott, hiszen 1204 végén vagy 1205-ban Stefan visszaszerezte hatalmát. 1207-ben Niš városát és környékét, valamint Vranje, Polog és a stratégiaiag nagyon fontos Prizrent is az országához csatolta. A külpolitikában nagy változásokat vezetett be, hiszen elvált a feleségétől, a bizánci hercegnőtől, és Bizánc helyet Velencében és a római pápában kereste a szövetségeseiket, és ezért az új feleségét, Annát éppen Dandolo, velencei dózse családjából választotta. Stefan Nemanjić a pápától kért koronát, majd egy idő után meg is kapta azt III. Honorius pápától (1216–1227), és 1217-ben királlyá koronáztatta magát.²⁰ A katolikus egyházzal nem sokáig tartotta a kapcsolatot, aminek több összetevője is lehetett, de főleg a görögkeleti egyház szerzetese, Száva testvére befolyásolhatta Stefan visszatérését a görögkeleti egyház kebelébe. Egyébként a szenté avatott Száva békítette ki a két testvérét – Vukant és Stefan Nemanjićot – az édesapjuk, Stefan Nemanja sírjánál.

Stefan halála után fia, Stefan Radoslav (István, 1228–1234) követte, akit szent Száva koronáztatott meg. Mivel az édesanya Evdokia bizánci hercegnő volt, így bizánci szellemben nevelkedett, és görögül írta alá a nevét. Erélytelen uralkodása és nejének az állami ügyekbe való avatkozása a király elleni lázadást idézte elő. 1233-ban megdöntötték a hatalmát, mire Radoslav Ragusába menekült, a trónra pedig az öccse, Stefan Vladislav (István, 1234–1243) lépett. Később Radoslav visszatért és Jovan (János) nevet fölvéve szerzetes lett, majd a Studenica kolostorban temették el. Stefan Vladislav II.

¹⁸ IVAN BEUC: *Povijest država i prava na području SFRJ* (A JSZFK államainak állam-és jogtörténete), Universitatis Studiorum Zagabiensis MDCLXIX, Zágráb, 1989, 30. p.

¹⁹ Ettől kezdve szerepel Szerbia neve a magyar királyok felségterületei között.

²⁰ Ő az első megkoronáztatott szerb király, ezért a neve Stefan Prvovenčani (Elsőnek koronázott István).

Aszen János bolgár császárnál kereset szövetségest, így feleségül vette Beloslavát, a bolgár cár leányát. A szerb uralkodó az irodalom és kultúra terén sokat tett országáért. A bolgár cár 1241-ben bekövetkezett halála után Vladislav elvesztette a legfőbb támaszát, mire a szerb nemesek 1243-ban megfosztották a tróntól. Utóda öccse, Stefan Nemanjić legfiatalabb fia, I. Uroš (1243–1276) lett. Ő központosította a hatalmat, és nem engedélyezte Duclea, Travunia illetve Zahumlje semmilyen különleges státusát, hanem az egységes ország részeinek tekintette őket, melyek fölött kizárólag a király uralkodhat. 1268-ban a szerb uralkodó megtámadta Macsót, mire IV. Béla sereget küldött az ott pusztító szerb sereg ellen. A magyar sereg győzelmet aratott és foglyul ejtette I. Urošt, aki kénytelen volt szabadulása fejében eljegyezni fiát, Stefan Dragutint, V. István leányával Katalinnal, és megígérni, hogy nekik engedi át a szerb trónt. Nemsokára megtartották az esküvőt is, ám mivel az édesapja vonakodott teljesíteni az ígérteit – megtörtént ez a Nemanjićoknál gyakori eseményként –, a király hatalmát lázadás útján megdöntötték. A magyar ifjabb királyi méltósághoz híven várta ugyanis az elsőszülött fiú, hogy az apja kijelölje neki a hercegi jusst, de ez nem történt meg, így Stefan Dragutin 1276-ban fellázadt ellene, legyőzte Gackóban, mire I. Uroš Humba menekült és kolostorba lépett, hol 1277-ben meg is halt mind Simeon szerzetes. Fia Dragutin (1276–1282) csakis Magyarországra támaszkodhatott, hiszen otthon sem a nemesség (amely újabb hódításokra és azokból származó jövedelemre számított), sem az egyház nem támogatta a tettét. Főleg azt nem, hogy Szerbia függő viszonyban állt Magyarországgal szemben. Mivel önállóan nem tudta uralni az országot, kénytelen volt azt három részre osztani. Zeta, Travunia és Plav valamint Felső-Ibar folyók közötti területet az édesanyjára, Ilona (Helena, Jelena) anyakirálynéra bízta, aki három évtizeden keresztül uralkodott, és mivel az Anjou családból származott,²¹ elsősorban a katolikus vidékek felé fordult, így például Ragusával barátsági és együttműködési szerződést kötött. A szerb király az öccsének, Milutinnek is jelentős területeket adományozott, majd mégis magának hagyta meg az ország legnagyobb területét. A hódításokra vágyó szerb nemességnak sehogy sem tetszett Dragutin békés uralkodása, így megfosztották őt a trónjától. Más vélemény szerint viszont Dragutin önként mondott le a trónról. Ugyanis egy vadászat során szerzett lábsérülése sehogyan sem gyógyult be, amit a király az Istentől származó figyelmeztetésnek fogott fel, és arra való utasításnak, hogy az öccse javára mondjon le a trónról.

Az 1282-ben Deževóban megtartott nemzetgyűlés határozata szerint Milutin az élete végéig uralkodhat, majd a korona Dragutin fiára Vladislavra száll. Maga Dragutin észak Szerbiában uralkodott, és a magyar udvartól kapta meg Szerémséget, a macsói bánságot, Nándorfehérvárt, valamint a boszniai Usora és Soli vidéket, és ezeken mint macsói, kucsói, ozorai és sói bán uralkodott. Ekkor került először Nándorfehérvár egy szerb uralkodó hatalma alá. Azonban amikor kiderült, hogy Milutin nem akarja tiszteletben tartani az örökösödési rendszert, Dragutin megtámadta, de elvesztette a csatát. II. Danilo érsek békítette ki a testvéreket, majd a békekötés után Dragutin kolostorba vonult és Teoktist szerzetes néven halt meg 1316 tavaszán. Az általa uralt területen a fia, Vladislav uralkodott, akit a magyar király és XXII. János pápa Szerbia törvényes királyául ismert el.

Milutin (II. Uroš Stefan, 1282–1321) uralkodása idején Szerbia bizánci területekre tört, és 1284-ben megszerezte a mai észak-, és közép-Macedóniát, majd a bolgároktól is

²¹ Mivel francia volt, és a szerbek a franciakat *fruski* melléknévvel illették, ezzel magyarázható az egyes elnevezések elterjedése, mint például a szerémi Fruška gora hegy neve is.

megszerzett jelentős Duna-menti területeket, melyek a mai kelet-Szerbiát alkotják. Szerbia délen az Ohrid – Prilep – Štip vonalig húzódott. A tatárok is ismételve pusztították országát, utóbb szövetkezve Šišman viddini knézzel törtek be Szerbiába, de Milutin legyőzte őket és a viddini fejedelemséget 1291-ben országához kapcsolata és felszabadította Bulgáriát a tatár járom alól (1294). Milutin ötször házasodott, az utódjának pedig Stefan jelölte ki, aki azokat a földeket uralta, melyeket korábban nagymamája, Anjou Ilona (Helena, Jelena) birtokolta. Miután Stefan tudomást szerzett a Milutin és Dragutin közötti kibékülésről, megijedt, hogy nem az övé lesz a trón, így szervezkedni kezdett az apja ellen. Milutin ezt megtudta és 1314-ben a seregével Zetára és fiára támadt. Skopjeba vitette Stefan, ahol megvakította, ami a bizánciaktól átvett szokás szerint azt jelentette, hogy már nem tarthatott igényt a trónra. Ezt követően Stefan a feleségével, és a két kiskorú fiával fogságba vetették Konstantinápolyban a bizánci királynál. A két gyermek közül az egyik Dusán volt, a későbbi nagyhatalmú szerb cár.

Milutin az utódjának nem akarta elfogadni Dragutin fiát Vladislavot, hanem elfogatta őt és az általa birtokolt területeket a saját államához csatolta, amivel Magyarország elleni háborút okozott. 1319-ben *I. Károly* visszafoglalta Nándorfehérvárt és a macsói bánásgot. Két évvel később meghalt és a trón körül zavargások kezdődtek, hiszen kiszabadult a fogságból Vladislav trónörökös, de igényt tartott a trónra Stefan Dečanski, Milutin idősebb fia is. A nemesség ez utóbbit támogatta, így Stefan 1322 januárjában elfoglalta a trónt III. Uroš (1322–1331) néven. Azonban az unokatestvére, Vladislav továbbra is uralkodott a családi birtokain, királyi címmel rendelkezett, külön udvara volt, és pénzt veretett, valamint élvezte Magyarország támogatását. 1323–1326 között többször összezsapott egymás ellen a két rokon, majd 1326 után Vladislav neve már nem szerepel az okiratokban, és vélhetően Magyarországon telepedett le.

Dušan, a szerb király és császár

III. Uroš további területekkel gyarapította az ország területét, így Bulgária mellett Szerbia volt a Balkán-félsziget legnagyobb hatalma. 1330-ban Velbudžnál megütközött a két ország hadserege, és a szerbek diadalmaskodtak, ezzel Raška lett a térség legjelentősebb állama. Ekkor került a szerb történelem színterére Dusán, aki III. Uroš fia volt, ám fellázadt apja ellen, az apját Zvečanba záratta, és egyes állítások szerint megmérgezte.²² Ezzel megszerezte a hatalmat, majd 1331-ben királlyá koronáztatta magát. Stefan Dušan Silni (Dusán István a »hatalmas«, 1332–1355), Milutin unokája, a legnagyobb szerb király és utóbb cár lett. 1308-ban született, és hosszú uralkodása során 1334-ben elfoglalta Macedónia nagy részét, majd 1340-ben legyőzte a görög császárt és az kénytelen volt békét kötni, s ennek értelmében egész Albánia Dusán hatalmába került, így az »albánok királya« címet is felvette. Omre bég ugyan 1342-ben elfoglalta Macedóniát, azonban a harci szerencse csakhamar megfordult, Dusán 1345-ben elfoglalta Verija (Ber) és Szer várakat, majd 1346-ban egész Macedóniát. Dusán ekkor az összes szerb lakta vidékek ura és a Balkán-félsziget leghatalmasabb fejedelme lett, és 1346-ban a Szkopjében tartott országgyűlésen magát szerb és bizánci császárnak, cárnak kiáltotta ki. A törökök ellen harcolva Konstantin közelében, Devoli faluban lázban megbetegedett, és 1355 december 20-án meghalt.

²² *Nova istorija srpskog naroda*. 37. p.

Dusán nagy birodalmat hozott létre, de váratlan halála zűrzavarba döntötte Szerbiát. Utóda, fia Uroš (1355–1371) 19 éves korában jutott a trónra igen nehéz viszonyok közt. Ő nem tudta kezében tartani az amúgy is sokfelé szakadó országot. Az egyes szerb helytartók függetlenítették magukat tőle, és némely területeken a szerb főurak gyakorlatilag önállóan uralkodtak. Macedóniában Vukašin Mrnjavčević, a Morava folyó nyugati és déli részén Lázár fejedelem, a Rudnik- és Zlatibor-hegyekben Nikola Altomanović, Rigómező (Kosovo polje) területén Vuk Branković,²³ Zetában pedig a Balšić testvérek.²⁴ Nagy Lajos király is igényt tartott a szerb király egyes területeire. Ugyanis a magyar király 1353. június 20-án eljegyezte Kotrománics István (Stjepan Kotromanić) boszniai bán leányát, Erzsébetet (Jelisava)²⁵, és nászajándékkul Humot ígényelte, ezért még abban az évben öccsével, István horvát herceggel átkelt a Száván, de Žižánál a szerb cár megállította, majd visszaszorította a magyar sereget, sőt elfoglalta Mačvat (Macsót) és Nándorfehérvárt. Ezt követően Nagy Lajos harcra készült Velence és Szerbia ellen, akik ellene szövetségek. Dalmáciában összecsapott a két fél, és a szerbek elfoglalták Klissza várát, Scadronát pedig Pálmán szerb vajda serege ostromolta. Azonban érkezett a hír, hogy meghalt Dušan szerb cár, ami nagy csapás volt Velence számára. Nemsokára megváltozott a hadszíntéri helyzet, így végül 1358. február 18-án Velence kénytelen volt megkötni Nagy Lajossal a zárai békét (*Zadarski mir*), amelyben lemondott a horvát tengerpartról, valamint a *dux Dalmatiae et Croatiae* címről.²⁶

Nagy Lajos 1359 tavaszán átkelt a Dunán és visszafoglalta Mačvat, majd Kruševacnál is megverte a szerb királyt. A szerbek számára a legrosszabbkor jött a török betörés a balkáni félszigetre. 1371-ben a Marica folyónál a török súlyos vereséget mért a szerb seregre és ebben a csatában elesett Vukašin is, aki – valószínűleg Uroš király beleegyezésével – 1366-ban társkirállyá koronáztatta magát. Nem sokkal az említett csata után, még abban az évben meghalt Uroš király, és vele kihaltak a Nemanják dicső ivadékai. Az általa uralt szerb állam északi része fölött Lázár Grebljanović knéz (1371–1389) uralkodott, aki a Nemanjićokkal való rokonsága folytán emelt igényt a szerb trónra, mert felesége Milica, Jug Bogdán leánya, Dusán közeli rokona volt, és a Nemanjić-családból származott. Egyik nővérét Garai Miklós vette feleségül. Mellette a trónra igényt tartottak Vukašin fiai, s a boszniai bán, Tvrtko. Ez utóbbi – a Nemanjićokkal való rokonságra hivatkozva – 1377-ben Bosznia és Szerbia királyává koronáztatta magát, de csak az ország kisebb részét birtokolta.

Lázár, annak érdekében, hogy ellenfelei és a fenyegető török ellen támasza legyen, Magyarország fennhatóságát ismerte el. Házassági kapcsolatok révén a magyar, a bolgár és a szerb fejedelmekre számított, mint szövetségesekre a török elleni harcban. Azonban 1389-ben I. Murád szultán betört Raškába, ahol Rigómezőn várt rá Lázár fejedelem Vuk Brankovićcsal a jobbszárnyon és Vlatko Vukovićcsal a balon. A rigómezei csata kedvezően kezdődött a szerbekre nézve, főleg miután Miloš Obilić szerb vitéz bejutott a szul-

²³ A Branković szerb fejedelmi család volt, melynek több tagja a magyar politikai-történelmi eseményekben is jelentős szerepet töltött be. Brankovics Vuk István Ohrid és Priština ura, egyúttal I. Bajazid szultán adófizetője is volt. 1389-ben az apósa, Lázár fejedelem oldalán részt vett a rigómezei csatában. Állítólag Bajazid szultán megölette 1398-ban.

²⁴ SOKCEVITS DÉNES – SZILÁGYI IMRE – SZILÁGYI KÁROLY: *Déli szomszédaink története*. Budapest, 1994. 31. P.

²⁵ Lásd HEKA LÁSZLÓ: *Najznačajnije osobe i obitelji iz hrvatsko-ugarske povijesti. Godišnjak Hrvatskog glasnika*. Csáktornya, 1997. 33-56. P.

²⁶ FRANJO RAČKI: *Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. Stoljeća, Zágráb*, II. 68–160. p. III. 64-152. P. IV. 1–140. p.; MARGALITS EDE: i. m. 159. p.

tán táborába és megölte I. Murádot. A szultán fia, Bajazid azonban eltitkolta apja halálát, nehogy az rossz hatással legyen a seregére. Ezt követően a török legyőzte a szerb sereget, Lázár fejedelmet pedig fogságba ejtette, majd kivégeztette.²⁷ Bajazid nőül vette Milica leányát, Milevát.

A szerbekre nézve végzetes csatában Szerbia elvesztette függetlenségét, mint vazallus országnak részt kellett vennie a török harcokban, és súlyos évi adót kellett fizetnie. Stefan Lazarević (Lazarevics István, 1405–1427) ezután egyedül uralkodott török fennhatóság alatt, de meg kellett osztoznia a megmaradt szerb területen Brankovics Vukkal, mert míg Lazarevics a töröktől Moravát kapta mint hűbért, addig Vuk Szticnát. 1425-ben Szrebernicában országgyűlést tartottak, amelyen Lázár, mivel gyermekei nem voltak, rokonát, Brankovics Györgyöt – Vuk fiát – jelentette ki a szerb trón törvényes örököséül. Brankovics György despota (Đurađ Branković, 1427–56) nehéz viszonyok között jutott a trónra. Amint azt elfoglalta, Murad bejelentette, hogy Lazarevics Mileva révén Szerbiát az örökségének tekinti, de Brankovics nem akart lemondani az országról, így Zsigmond magyar királytól kért segítséget. Miután a szövetséges magyarok és szerbek a csataterén vereséget szenvedtek, Brankovics 1428-ban kénytelen volt békét kötni a törökkel. Ennek fejében túsul átadta Muradnak két legidősebb fiát, évi 50.000 arany adót és hadban 3000 lovast ígért a töröknek. Ugyanakkor Zsigmondhoz fordult a közös védelem érdekében, és átengedte neki Nándorfehérvárt, valamint a macsói bánságot, cserébe 17 magyar várost kapott. Brankovics György²⁸ Hunyadi János oldalán aratott néhány győzelmet a török ellen, azonban 1448-ban az újabb rigómezei csatában Hunyadi is vereséget szenvedett, így a török további előrenyomulására került sor. 1456-

²⁷ A szerbek a rigómezei csatát mind mai napig ünneplik és nem vereségként, hanem győzelemként élik meg. Igen ritka példa az európai történelemben, hogy egy kudarc lesz a nemzet ünnepe és dicsősége.

²⁸ Brankovics György Vuk István fia volt, aki 1367-ben született, és Szendrőn halt meg 1456-ban. Szerbia despotája volt 1427-től egészen a haláláig. Gergely bátyjával török szolgálatba volt kénytelen vonulni. Többször került fogságba (Lazarevics István szerb fejedelem vádja miatt is), de túlélte Mánuel császár, és Musa török trónkövetelő fogságát. Kibékülve a szerb fejedelemmel, Lazarevics István őt jelölte ki trónörökösnek. Brankovics György 60 éves volt, amikor 1427-ben trónra lépett. A legnagyobb ellenféltől, a töröktől kellett megvédenie az országot függetlenségét, ezért házasságok útján igyekezett szövetségeseket találni. Ebből az okból Magyarországhoz fordult, és elismerte a magyar király fennhatóságát, de ugyanakkor a szultán haragját sem akarta magára vonni. 1427-ben Luxemburgi Zsigmonddal kötött szerződést, amelynek értelmében Nándorfehérvár és több szerb vár Zsigmond király kezére került, Brankovics György pedig megkapta Török Becsét, Versecet, Szalankament, Beregszászt, Bőszörményt, Tokajt és Munkácsot, és beléphetett a magyar főurak sorába. Amikor 1428-ban Luxemburgi Zsigmond vereséget szenvedett Galambóc várnál, Brankovics György mindjárt elküldte a szultánnak az 50.000 aranyat, mint az évi adóját, emellett pedig segélyhad állítására kötelezte magát. Hogy a pillanatnyilag erősebb törökhöz jobban kösse a családját, 1433-ban leányát, Máriát (Mara) feleségül adta Murádnak. Ugyanakkor, hogy Magyarországtól se szakadjon el, a másik leányát, Katalint, Zsigmond sógorához, III. Cillei Ulrik grófhhoz adta nőül. Noha a Hunyadi-ház nem volt rokonszenves a számára, mégis szükségét látta annak, hogy e családdal is rokonsági kapcsolatba kerüljön. Az unokáját, Cillei Erzsébetet Hunyadi Lászlóval jegyezte el, de ez az eljegyzés füstbe ment, miután a pápa – Hunyadi kérésére – érvénytelennek nyilvánította az eljegyzést. 1451-ben mégis – a Hunyadi és a Brankovics család kibékülése után – Szendrőn Hunyadi Mátyás eljegyezte Erzsébetet. Erzsébet korai halála azt jelentette, hogy meghiúsult Hunyadi János és szent Kapisztrán János vágya, hogy Brankovicsot katolikus hitre térítsék, és a család szorosabban kötődjön Magyarországhoz. 1455-ben az akkor majdnem 90 éves Brankovics György Hunyadi János sógorai – Szilágyi Mihály és annak öccse – ellen orv támadást intézett, amelynek az utóbbi áldozata lett. V. László engedélyével Szilágyi hadjárat élén indult Szerbiába, és bosszút állt a szerb fejedelem fölött. Több ujját levágta és 60.000 arany váltságdíj kifizetése után szabadon engedte. Azonban Brankovicsnak nem volt ideje a haragra, hiszen amint értesült arról, hogy a török Nándorfehérvárra indul, máris sietett kibékülni Szilágyival. Mivel ez utóbbinak is az érdeke „diktálta” a kibékülést, így tehát elfelejtették az egyéni sérelmeiket, és 1456-ban Hunyadi János serege felmentette Nándorfehérvárt, de Brankovicsot a haláláig Hunyadi-ellenes érzelmek gyötörték.

ban Hunyadi megvédte Nándorfehérvárt, majd meghalt, ami nagy csapás volt a szerbek számára is.

Konstantinápoly eleste után (1453) II. Mehmed szultán majdnem egész Szerbiát elfoglalta, Brankovics György kénytelen volt elismerni a szultán fennhatóságát, majd 90 éves korában meghalt, mint a középkori Szerbia utolsó uralkodója. Helyébe Brankovics Lázár (1456–58) lépett, aki török vazallus lett, 40,000 arany évi adót fizetett, s így a török magát tekintette Szerbia igazi urának. Mivel 1458-ban meghalt fiú utód nélkül, a trónt özvegye Jelena, Paleolog görög despota leánya foglalta el. A pápa és Mátyás magyar király barátságát kereste, ami a szerb uraknak nem tetszett, de mielőtt a magyar sereg segítségére jutott volna, 1459. június második felében a török elfoglalta az al-dunai Szendrő (Smederevo) várat, a szerb királyok egykori székhelyét, és így befejeződött Szerbia meghódítása. Ezzel a középkori szerb állam megszűnt létezni, Szerbia török pasalik lett (Szendrői pasalik). A Brankovicsok földönfutókká lettek, majd 1502-ben kihalt a Brankovics-család.

Miután Szerbia elveszítette az államiságát, a lakosság kimondhatatlanul sokat szenvedett a török iga alatt. A nép egy része Magyarországra menekült. Végül 1715-ben megszűnt a despota cím is, Szerbia állami létének utolsó és halvány emléke.

Szerbia belső állapota a török hódoltságig

A társadalmi élet magva a család volt, ám a leszármazottak ősidőktől nem hagyták el a házat, hanem egy háztartásban élve *zadrugát* (házközösséget) alkottak. Olykor százan is lehettek a házközösségben, amely vagyonszösséget is jelentett. Rendszerint a legidősebb férfitagot választották meg elöljárónak (*starešina*), aki a házközösség feje volt, döntött a tagok nevében is.²⁹ Olykor a *zadrugából* kivált egy-egy testvérség (*bratsvo*) és új házközösséget alkotott. Több ilyen testvérségből nemzetség keletkezett, és az általa lakott területi egységet *župának* (zsupa) nevezték, ezek pedig *župániát* (megyét) alkottak, amelynek élén a *župan* (ispán) állt, aki a legjelentősebb házközösség legelőkelőbb tagja volt. A *župániák* függetlenek voltak egymástól és Bizánc fennhatósága alá tartoztak.

A kereszténység fölvételével a szerbek viszonzásképpen bizonyos fokú önkormányzatot kaptak. Ebből az időből ismertek a szerbek országának határai, amelyek a Lim, Felső-Drina, Pliva, Ibar, Nyugat-Morava, valamint Felső-Boszna, Ráma és Drina folyók közötti területet fogták közre. A 9. és a 10. században egyre erősödtek a függetlené válásra és az állam létrehozására irányuló mozgalmak.

A 9. században a szerbek megkeresztelkedtek, és ezzel vette kezdetét a szerb egyház története. Stevan Nemanja nagyzsupán igen sokat tett az egyházért. Részben azért is, mert az egyik fia, Rastko szerzetes lett, akit a szerbek ma szent Szávaként tisztelnek. Száva (Rastko) és Stevan Nemanja alapították Athos hegyén a Hilandar kolostort, ahová öreg napjaira Stevan Nemanja is visszavonult, miután az ország vezetését fiára, Stefan Nemanjićra bízta. Hilandar egyébként a szerb kultúra és egyházi élet központja volt. Stevan Nemanja keményen lépett fel az országában terjeszkedő bogumilokkal szemben, akiket száműzött vagy megbüntetett, a vagyonukat pedig szétosztotta.

²⁹ HEKA LÁSZLÓ: *Horvát alkotmány- és jogtörténet*. Szeged, 2000. 178–188. p.

Stefan Nemanjić a római pápától kapta a királyi koronát, de a katolikus egyházal nem sokáig tartotta a kapcsolatot. Részben alattvalói, részben testvére, Száva nyomására visszatért a görögkeleti egyházhoz. Felállította az első szerb érsekséget, amelynek élére Szávát szentelték érsekké. Az uralkodásának idején történt meg a szerb egyház megszervezése. Szent Száva a konstantinápolyi pátriárkától (akinek ekkor a székhelye Nikaiában volt), Mánueltól és a szintén ebben a kis-ázsiai városban székelő császártól, I. Teodortól 1219-ben engedélyt kapott, hogy a szerb egyház függetlenítse magát (*autokefális* legyen). Ezt a jogot csak a bizánci pátriárka mint *primus inter pares* adhatta meg az ortodox nemzeti egyházaknak, és egyben Szávát nevezte ki az első szerb *archiepiskopjának* (érsekének). Az autokefális státust biztosító okirat alapján ettől kezdve a szerb püspökök megkapták azt a jogot, hogy a bizánci császár és az ottani pátriárka beleszólása nélkül választgathják meg a szerb nemzeti egyház fejét (érsekét). Száva az első érsekség székhelyét Žiča kolostorba tette, és innen irányította a három már meglevő – Raška, Prizren, Lipljan –, valamint az általa alapított – Zeta, Hum, Dabar, Moravica, Budimljan, Hvosztan, Toplica – érsekségeket. Az említett tíz *eparchia* mellett Žiča a saját eparchiájával képezte a tizenegyedik szerb állami egyházmegyét. Száva a hét újonnan létrehozott egyházmegyéből kettőnek a székhelyét a tengerparton alapította meg: Zeta székhelye Prevlaka félszigeten (ma Horvátországban), a Humé pedig szintén a ma Horvátországhoz tartozó Stonban (Pelješac sziget lábánál) lett.

Az egyházi szervezet felállítása után Száva annak jogi alapjait is lefektette. 1220-ban befejezte a *Nomokanon* vagy *Krmčija* írását. Ezt a magyarázatokkal ellátott egyházi és polgári törvények gyűjteményét Száva a bizánci jogot követve a szerb egyház szükségéhez igazította. Száva konceptjét jellemezte a világi és az egyházi hatalom összhangja, amelyet a középkori szerb uralkodók követtek. 1221-ben szent Száva Žičában megjelentette a *Sinodik pravoslavlja* vagyis hosszabb nevén a *Čin obnovljenja istinite vere pravoslavne* (Az igaz pravoszláv hit megújítása) című művet, amelyben a szerb egyház ortodoxiáját fektette le, és közölte a pravoszláv kereszténység dogmáit, örök igazságait. A felsorolt két törvénykönyv lett az önálló szerb egyházzogi és szellem alapja. Szent Száva és bátya Stefan írták le művelt édesapjuknak, Stefan Nemanjának az életrajzát. Száva volt az, aki szorgalmazta a kolostorokban az oktatást, az írásbeliség elterjedését, a szent könyvek szerbre való fordításait. Száva 1234-ben lemondott az egyházfői tisztről Arsenije Sremac (I. Arsenije, 1234–1263) javára, majd 1236-ban meghalt Bulgáriában, és eltemették Trnovoban. 1237-ben Vladislav újratemettette nagybátyját a szerbiai Mileševaban. I. Uroš a testvérét, a humi episkopot, Predislavot nevezte ki 1263-ban a szerb egyház fejének – II. Száva (1263–1271) név alatt – a súlyosan beteg I. Arsenije érsek (archiepiskopus) helyére. Így a két fivér a világi és egyházi hatalmat tartották a kezükben, mint korábban az édesapjuk Stefan és a nagybátyjuk Száva. I. Danilo (1271–1272), Joanikije I (1272–1276), Jevstatije I. (1279–1286), Jakov (1286–1292), II. Jevstatije (1292–1309), III. Száva (1309–1316) és Nikodom (1317–1324), valamint II. Danilo voltak az egyházfők, akik az *archiepiskopus* (érsek) címmel rendelkeztek. II. Joanikije is viselte ezt a méltóságot 1338–1346 között, majd 1346-tól 1354-ig már *pátriárka* címmel rendelkezett, valamint – az önálló szerb állam idején – az utódai: IV. Száva (1354–1375), Jefrem (1375–1380 és 1389–1390), Spiridon (1380–1389), III. Danilo (1390–1396), V. Száva (1396–1409), Kiril (1409–1418), Nikon (1419–1435), II. Nikodim (1445–1455) és II. Arsenije (1457 körül – 1463 körül). A pátriárka cím a görögkeleti nemzeti egyház legfőbb méltósága, amelyet azóta is a szerb ortodox egyház vezetője visel. Az egyházban bekövetkezett változás az egyházfői méltóságot illetően

Dusán cár nevéhez fűződik, aki 1345 végén magát cárnak hirdette ki, de mivel a bizánci pátriárka nem akarta lefolytatni az egyházi szertartást, a szerb király úgy döntött, hogy fölemeli a nemzeti egyházat patriarchátusi szintre. 1346. április 16-án Skopjében császárrá koronáztatta magát, majd a nemzetgyűlésen a rendek elfogadták őt mint cárt, éppúgy, mint azt is, hogy a szerb egyház patriarchátusi rangra emeltetett. Ezen az eseményen jelen volt a bolgár (trnovo) pátriárka és az ohridi archiepiskop, amíg a bizánci pátriárka egyházi átkot, anathémát mondott a szerb egyházra. Csak 1375-ben jött létre a béke a szerb és a bizánci egyházfő között. A szerb patriarchátus székhelye Pećben (Pety, Ipek, a mai Koszovó) volt, az egyházfőt ipeki pátriárkának nevezi a magyar szakirodalom.

Milutin király az egyházmegyék székhelyeiben érseki templomokat építtetett – Prizrenben, Gračanicában (Lipljan egyházmegye székhelye) és Skopjében –, amivel segítette az egyház helyzetének szilárdítását. Ugyanígy sokat tett a művészet terén is, valamint az állami ügyek intézésében. Mindegyik téren Bizánc mintáját követte, így természetesen átvette a bizánci jogi intézményeket, a helyi közigazgatást, az udvari kancellária működését (Milutin idejétől a kancellária különböző jellegű okiratokat adott ki, melyek a kiváltságoktól az egyes jogügyletekig és kötelezettségekig terjedő jogkörre vonatkoztak.). Milutin okmányaiban foglalt szokásjogi intézkedések ettől kezdve törvényerővel bírtak, így rájuk hivatkoztak a későbbi királyok. Egyébként a *bírósági eljárást* is Milutin szabályai alapján szervezték a független Szerbia igazságszolgáltatásban. Az udvarán a bizánci méltóságokat és címeket vezették be, a feudális viszonyokban pedig a szintén bizánci *proniális* rendszert, mely alapján a leghűségesebb katonák használatba kaptak egy bizonyos birtokot (*pronia*), ennek fejében ők hadba kísérték a királyt. Ezzel lényegében ösztönözték a lakosság harciasságát és az újabb hódításokat. Milutin utóda, Stefan Uroš Dečanski elrendelte az egyik legjelentősebb kolostor, a Dečani építését, de azt már látta fölépítve, mert a fia, Dušan megfosztotta trónjától és maga ült arra 1331-ben, amikor mindössze 22 éves volt.

Stefan Nemanjić a királyi címében az általa uralt következő területeket sorolta fel: az *összes szerb föld*, valamint Duclea, Trebunia (Trebínje), „Dalmácia” (Cattaro, Bar, Ulcinj és Scadrona), és Zachumlia. A 13. századtól már kezdte a királyi címet rövidebben írni, és a szerb földeken kívüli területeket közösen „tengermelléki földeknek” nevezte, magát pedig, mint „az összes raškai (szerb) és tengermelléki földek királyaként” címezte meg. Olykor csak *királynak* vagy *a szerb földek királyának* nevezte magát. A ragusaiak *rex Rassie* vagy *rex Sclavoniae* néven emlegették. A 13. század vége táján, újabb hódítások után a Dunáig terjesztette ki a hatalmát, majd Észak- és Nyugat-Macedónia is a birtokába került, és ezt követően a királyi címe *az összes szerb, tengermelléki és Duna-melléki földek királya* volt.

Szerbia *patrimoniális* jellegű feudális állam volt a 14. századig, amikor is átrendezték az országot – bizánci mintára – abszolutisztikus jellegű feudális állammá. Ugyanis a meghódított bizánci területeken a szerb császár meghagyta az igazságszolgáltatási és közigazgatási rendszert, amely központi-bürokratikus volt. A Nemanjićok az egységesített bizánci jogot is érvényben hagyták, és azt alkalmazták az összes bíróságon és közigazgatási eljárásban (városokban és tartományokban). A szerb állam berendezése szempontjából mégis Dusán császár törvénykönyve a legfontosabb.

A legjelentősebb szerb uralkodónak Dusán szerb király és 1346-tól cár nevezhető, aki jelentősen gyarapította az ország területét, de ugyanakkor rendezte Szerbia belső helyzetét is, az egyházat pedig patriarchátusi rangra emelte. 1349 májusában Szkopjében

országgyűlést hirdetett, melyen kihirdette a híres törvénykönyvét, a szerbek első írott törvénykönyvét, melyet róla Dusán-törvénykönyvnek (*Dušanov zakonik*) neveztek el. A törvénykönyvből rekonstruálni lehet az akkori szerb állam szerkezetét. Az ország élén a császár (cár) állt, aki teljhatalommal rendelkezett. Ő hozta a törvényeket, szokásjogokat szentesített, katonai parancsnok volt, legfőbb bíró, adó- és vámbeszedő, a legfőbb végrehajtó hatalom. A császár nemzetközi szerződéseket kötött, pénzt veretett. A felsoroltakat önállóan vagy az udvari apparátusával végeztette el. Az udvari apparátusba tartoztak az udvari méltóságok, akiknek a feladata az udvar eltartása, bírászkodás, hadvezetés és adóbehajtás volt. A császárnak volt *udvari tanácsa*, amelynek tagjai a családtagok mellett a legfőbb világi és egyházi méltóságok voltak.

A regionális jellegű tisztviselők a *zsupánok*, királyi helytartók (tartományokban) és *kefáliák* (városokban) voltak. Zetában a szerb uralkodó az ottani közigazgatási rendszer szerint uralkodott, Kotor (Cattaro) pedig teljes önállóságot élvezett a többi tengerparti településen. A helyi közigazgatást az ottani főurak végezték a földbirtokaikon.

Az államigazgatásban fontos szerepe volt a *kancelláriának*, amely az adomány- és ítéletleveleket állította ki. Az ítélezést a király hatáskörébe tartozó ügyekben az *udvari bírák* végezték. A tisztviselők között a *zsupánok* és a *kenézek* – a törvénykönyv szerint – az első kategóriába tartoztak, míg a cári tisztviselők – előljárók (*čelnik*) és *kefáliák* – a második kategóriába soroltattak. A *zsupánok* és a *kenézek* választások útján kerültek tisztségükbe.

A főuraknak és középnemeseknek a császárral szembeni köteleességük volt, hogy birtokaik nagyságához képest csapatokat állítsanak és az uralkodó felhívására harcba szálljanak. Ugyanakkor több kiváltságban is részesültek. A császártól kapott adományokból növelték földbirtokaikat, ahogy újabb és újabb területek kerültek a szerb császár kezébe. A földbirtokosok között megkülönböztették az örökös birtokosokat, azoktól, akik nem örökölhették birtokaikat (*proniárok*, *pronijari*). A függők (*sebri*) osztályában több különböző réteg létezett: a földművelő *meropszok*, az állattenyésztő oláhok (*vlasi*), a szolga *otrokok*, valamint a falusi papok. Ezt a differenciálódási folyamatot már a 13. században megtapasztalhatjuk, habár a *sebri* elnevezés a 14. században keletkezett.³⁰ Az alattvalóikat robotra kényszeríthették, bíróság elé csak különleges esetekben lehetett rendelni őket; és ilyenkor a bírónak velük egyenrangúaknak kellett lenniük.

Ekkor még Szerbiában alig volt iparos és kereskedő, azok is külföldiek voltak. Ez a bevándorolt lakosság saját szabályai szerint kolóniákban élt, és saját igazságügyi szervezetre volt jogosult. Ezért Szerbiában alig voltak városok és városi polgárság, hanem főleg kisebb települések léteztek. Prizren, Lipljan és Niš, valamint Skopje, Veles és Štip voltak a bizánci telepítésű városok (ma többnyire macedón városokról van szó), melyeket Szerbia elfoglalt, amíg a saját telepítésű városok Ras, Zvečan és Brvenik voltak, valamint a szászok által a bányászati vidéken alapított Rudnik, Brskovo és Novo Brdo.

Egészen Milutin király idejéig a Nemanjićok székhelye Ras volt. Azonban Szerbia terjeszkedésével a királyok székhelye dél felé húzódott. Milutin négy rezidenciát épített Koszovó területén, és az utódai is ott tartózkodtak. Dusán idején a császári palotában csak az uralkodó és a családja lakott, a vendégek már nem, de a királyi tanács üléseit itt, a külön kijelölt császári teremben tartották meg 24 főúr részvételével.

A lakosság földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott. Az *örökbirtokokon* élők mentesültek az állami adók fizetése alól, míg a jobbágynak a többi teher mellett az

³⁰ IVAN BEUC: i. m. 33. p.

állami adót is fizetniük kellett. Dusán császár törvénykönyve a jobbágyok között megkülönböztette az *otrokot* a *meropstól*. Az otrok majdnem, hogy rabszolgaságban élt és a földesúr tulajdonát képezte, aki ítélezhetett fölötte (a gyilkosság és rablás bűntényeket kivéve). A merops szabad költözési joggal ugyan nem rendelkezett, de sokkal szabadabb körülmények között élt az egyházi és világi főurak birtokain, és heti háromnapi robottal tartozott a földesúrnak.

A 12. századig szerb *törzsi szokásjog* volt érvényben. Mivel nem maradtak nyomok a szokásjogról, csak feltételezhetjük, hogy a bizánci jog jelentős befolyással bírt rá, hiszen a szerb uralkodó hosszú ideig a bizánci császár vazallusa volt, ugyanakkor Szerbia Bizánc közvetlen szomszédságában élt. A *görög földeken*, tehát azokon a területeken, amelyeket Szerbia Bizánctól foglalt el (Koszovó, Metóhia, Macedónia) a bizánci jog érvényesült, főleg az ottani városokban.

A 13. századtól a szerb ortodox egyház mint jogkönyvet bevezette a *Nomokanont*, amely tartalmazta a *Proheiros nomost*, azaz a bizánci polgári- és büntetőjog, valamint eljárásjog alapgyűjteményét. Nem tudni, hogy a bíraskodásban ez a könyv valójában mennyiben segített. A 14. század közepétől az uralkodó bevezette az egységes feudális jogot, és a bizánci jogot. Ivan Beuc szerint azonban valószínű, hogy ezeket csak az udvari, az egyházi és egyes keféliák bíróságain alkalmazták, amíg a többi bíróságokon továbbra is a régi szokásjog érvényesült. Ezt azzal magyarázza, hogy az uralkodó a hódítások során az elfoglalt területek élére – az egyházi és világi közigazgatásban egyaránt – rendszerint szerb embereket állított. Ahhoz, hogy a közigazgatás és főleg az igazságszolgáltatás szüntelen működését biztosítsa, minél előbb szerbre kellett fordítani a bizánci törvényeket. Az első ilyen törvénykönyv a *Sintagma Matije Blastara* volt, amely főleg a *Proheiros nomos* fordítása volt az 1306-ig történt összes kiegészítéssel és módosításokkal. Ez túl nagy terjedelműnek bizonyult, ezért a későbbiek során rövidebb változatban jelent meg, amelyből kihagyták az egyházi jogra – kivéve a házasságot – vonatkozó részeket. Így a szerb bírók a szerb nyelvű magánjogi törvénykönyv alapján bíraskodhattak a volt bizánci területen. Az agrárügyekre alkalmazták a régi bizánci mezőgazdasági törvényt (*Nomos georgikos*) rövid szerb nyelvű kompilációját, amelyet Jusztiniánusz törvényének neveztek.³¹ A bizánci törvények szerb fordításai azonban nem tartalmazták a feudális jogot (az egyház, a nemesség és a polgárok közötti, valamint a király és alattvaló közötti viszonyt), és ezt a hézagot Dusán törvénykönyve igyekezett pótolni. A törvénykönyv eredeti példánya nem maradt fenn, hanem csak későbbi másolatai. Rendszerint megjelent a *Sintagma* és a Jusztiniánusz-törvénnyel együtt, méghozzá sorrendben a harmadik helyen, és ebből is kikövetkeztethető, hogy a három törvénykönyv egységet alkotott. A törvénykönyvből egyértelmű, hogy Dusán császár nem csak a volt bizánci területén alkalmaztatta a törvényeket, hanem Szerbiában is. Ivan Beuc szerint az említett három törvényt Dusán halála után is használták, egészen a török hódoltságig.³²

Dusán erőskezű császár volt, így kezében tudta tartani az önállóságra törekvő mágánásokat, de utóda, fia, Uroš (1355–1371) erre képtelen volt, így egy évtizednyi időszak alatt széthullott Dusán országa. Elvesztek a meghódított területek, a többi részeken pedig egy-egy erős főúr uralkodott.

³¹ Uo. 34. p.

³² Uo.

Az 1389. évi rigómezei ütközet, majd az 1459 utáni török hódoltság a szerb állam megszűnéséhez vezetett. Ezt követően a megszállt területeken a török igazságügyi, közigazgatási és vagyoni rendszer épült fel. A föld az állam tulajdonába került. A magán-személyek közül a katonáskodók birtokolhattak földet, amelyet szolgálataikért kaptak. Kialakultak a *szpáhi* birtokok (*spahilik*). Emellett a szpáhik zsákmányként is jutottak jövedelmekhez. Az iszlám vallás elterjedése mellett a szerb ortodox egyház megtartotta a függetlenségét és összefogta a szerbséget.

A török számos különböző adót rótt ki az alattvalóira. A szerbség számára a legnagyobb áldozatot a *gyermekadó* (*danak u krvi*) jelentette. A családnak egy-egy fiúgyermeket kellett a szultánnak adni, és a fiút Törökországba vitték, ahol török szellemben neveltették, hogy janicsár legyen belőle. Az adóztatásban újdonságot jelentett az ún. *adóbérlet* intézménye, amely abból állt, hogy vagyonosabb helybéliek előlegezték a kincstárnak az adót, majd azt erőszakkal behajtották a parasztokon, jelentős hasznot szerezve. A lakosság elégedetlenségében szembeszállt a hódítókkal. A Velence és Horvátország területére elmenekültek olykor „betörtek, beugrottak” (innen az *uskok* nevük) a török által elfoglalt területre, vagy más módon kirabolták a törököket. Ezért népszerűek voltak a horvátoknál. A *hajdukok* is a török ellen harcoltak főleg a hegyvidékeken és az erdőkben. Kisebb csapatokkal intéztek támadásokat a törökök ellen, majd elbújtak. Az őket rejtegető személyeket *jatakoknak* nevezték. Az uskokokhoz hasonlóan őket is hősként ünnepelte a nép.

Szerbia az egykori Dusan-féle császárságból igen szűk területre szorult a török uralkodás idején. Ezt a területet Belgrádi Pasalik név alatt hozták létre 1690-ben Belgrád visszafoglalása után. A Belgrádi Pasalik a törökök elsődleges célja szerint katonai támaszpontként szolgált a Habsburg Monarchia elleni háborúk során.

Koszovó

Koszovó és Metóhia³³ a 12. század végéig Bizánc területének részei voltak (kivéve a 10. és a 11. század elejét, amikor Samuilo császárságához tartoztak). A 12. század végén Raška nagyzsupánjának uralma alá kerültek, majd a 14. század végétől a 20. század elejéig a török szultán fennhatósága alatt álltak. 1913-ban – a második Balkán-háború után – Szerbiához csatolták őket. A két hosszú völgykatlant egymástól kis hegyek választják el. Metóhia – a 13. századig Hvosno néven szerepelt – nyugati oldalán Albániával határos. Koszovó és Metóhia nyersanyagokban gazdag térség, s emellett a Balkán-félsziget belsejébe vezető utaknak is keresztezője, azaz a forgalom középpontja. Ezért érthető, hogy miután elfoglalták Koszovót (és Metóhiát), Raška uralkodói erre a térségre tették át az ország gazdasági és egyházi központját, s itt emelték városaikat és erődjeiket, valamint az egyházat mint az uralkodásuknak oszlopait. Ezért kapta meg ez a terület a *Metóhia* nevet, amely görögül annyit jelent, hogy a föld, az egyház (templom, illetve kolostor) birtoka. Nem véletlen tehát, hogy éppen itt, Pećben jött létre a patriarchátus központja, s hogy Dečaniban, Gračanicában és másutt emelték a templomaikat.

³³ Jelenleg a nemzetközi protektorátus (KFOR) alatt álló szerb tartomány a Koszovó nevet viseli. A szerb szóhasználatban azonban használják a *Koszovó és Metóhia* kifejezést is. A túlnyomórészt albán lakta Koszovó további sorsa bizonytalan, hiszen a lakosság nem kíván Szerbia része maradni, ugyanakkor az esetleges függetlenségét az ENSZ nem kívánja és a nemzetközi közösség nem fogja elismerni az önállóságot.

Ami az itteni lakosság etnikai hovatartozását illeti, semmi kétség sincs afelől, hogy a Balkán-félszigetre való letelepedésnél a szlávok Koszovóra és Metóhiára is beköltöztek, de kérdéses, milyen arányban maradt meg az őslakosság a 9. században, amikor a térség Bizánc részévé vált. Annyi bizonyos, hogy a török uralom idejében az albánok alkották a lakosság többségét.

Koszovó belső szervezete

A falvakban a szokásjog, amíg a városokban, kereskedelmi központokban és az egyházban a bizánci jog érvényesült. A török uralom idején ismét megjelentek a lassan kihalóban lévő társadalmi szervezetek, mint pl. a családi *zádrugák*, illetve a törzsek. Ez utóbbiak a 14–15. század során jöttek létre a pásztorok lakta falvakban. Ez a folyamat az északi albán térségeken és Montenegróban összetett volt és egyenlőtlen. Annak érdekében, hogy az albán lakta pásztortelepek (*katun*) és falvak ne lázadjanak föl ellene, a török hatalom meghagyta nekik az önigazgatási jogot és elismerte az új tulajdonjogi viszonyokat. Ezzel a török hatalom lehetővé tette a szokásjog használatát és továbbfejlődését, valamint a kollektív tulajdon keletkezését, amely az állattenyésztő gazdaságban összekötő elem volt a törzsek keletkezésében és életében, hiszen a 14–15. századi pásztortelepek nevei később a törzsek neveiként szerepelnek majd. A törökök efféle akciója nem járt sikerrel, ezért a különböző büntető szankciók mellett a hatalom igyekezett minél több lakost áttéríteni az iszlám vallásra, amiben Koszovó (és Metóhia) területén nagy sikerrel járt. Kétségtelen, hogy ez a folyamat is hatott a szokásjogra. Az albánok szokásjoga, melynek részletes leírása megmaradt Leka Dukadjini *Kanun*jában, évszázadig volt használatban Észak-Albániában, Koszovóban, Metóhiában, Nyugat-Macedóniában és Kelet-Montenegróban. Azonban ezek részben módosultak a későbbiek során, hiszen a hegylakó albánok fejlődése lassabban zajlott, mint a völgyben lakóké, s ezt a szokásjog is tükrözi. Egyes területen a régi szokásjogokat új szabályok helyettesítették.

LÁSZLÓ HEKA

THE ORIGIN AND THE BEGINNING OF THE
STATEHOOD OF SERBIA

(Summary)

The author describes the rising of the constitutionalism of Serbia in this paper. First he introduces the Slavic peoples and nations. The next chapters contain the history of the development of the uniform Serbian state. The author writes the political biography of the most important Serbian kings like Stefan Nemanja and Stefan Dusan "the Great". Nemanja established the state and the dynasty of the Nemanjics in the 12th century. The golden age of the kingdom was in the middle of the 14th century during the rule of Stefan Dusan who became an emperor in 1346. After his death the Serbian Empire fell into pieces. The author pays attention on the legislation, the law and the jurisdiction of the state as well. Finally the Serbian Kingdom was occupied by the Turkish Empire in the 15th century.

